1. Lausuntopyyntö

Perustuslakivaliokunta on pyytänyt minulta lausuntoa HE 4/2016 vp johdosta. Sanotussa esityksessä ehdotetaan muutoksia rikoslain 10 lukuun sekä pakkokeinolain 6 ja 7 lukuihin. Lausunnossani keskityn vain prosessioikeudellisesti keskeiseen kysymykseen eli rikoslain 10 luvun 9 §:än ehdotettuun säännökseen käännetystä todistustaakasta.

2. Käännetty todistustaakka

Esityksessä ehdotetun RL 10:9.4:n mukaan kantajan on vedottava niihin seikkoihin, joihin hänen vaatimuksensa perustuu, sekä näytettävä ne toteen. Kantajalla ei kuitenkaan ole todistustaakkaa 3 §:ssä tarkoitetun omaisuuden alkuperästä. Tällainen omaisuus voidaan tuomita menetetyksi, jollei vastaaja saata todennäköiseksi, että omaisuus on peräisin muusta kuin rikollisesta toiminnasta. Esityksessä siis ehdotetaan käännetyn todistustaakan omaksumista laajennettua hyödyn menettämistä koskevissa jutuissa siltä osin kuin kysymys on konfiskaatiovaatimuksen kohteena olevan omaisuuden alkuperästä.

Menettämisseuraamuksia ei sinänsä systematisoida rangaistuksiksi vaan niitä pidetään muina rikosoikeudellisina seuraamuksina. Esityksessä ei näin ollen ehdoteta käännettyä todistustaakkaa rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän ytimeen eli rangaistusten tuomitsemiseen. Tästä huolimatta voidaan todeta, että käännetyn todistustaakan omaksuminen rikoslaissa säädettyjä seuraamuksia tuomittaessa olisi aina vähintäänkin merkittävä periaatteellinen uudistus, joka vaatii tuekseen vahvoja perusteita.

Käsillä olevassa esityksessä ei kuitenkaan ole erityisen vahvasti perusteltu sitä, miksi laajennettua hyödyn menettämistä käsiteltäessä lakiin pitäisi ottaa käännettyä todistustaakkaa koskeva säännös. Esityksen sivulla 3 lausutaan, että useammassakin hallitusohjelmassa on edellytetty sen selvittämistä pitäisikö käännetty todistustaakka ottaa käyttöön rikoshyödyn perinnässä. Lisäksi samalla sivulla lausutaan, että myös eduskunta on hyväksynyt lausuman, jossa edellytetään hallituksen selvittävän käännetyn todistustaakan käyttökelpoisuuden, jotta turvataan rikoshyödyn poissaaminen.

Toiseksi useammassakin kohdassa esitystä todetaan, että nykyisin konfiskaatiovaatimuksen esittäjällä voi joissakin tapauksissa olla vaikeuksia esittää näyttöä vaatimuksen kohteena olevan omaisuuden rikollisesta alkuperästä, kun puolestaan vastaajalle ei olisi mitenkään erityisen vaikeata osoittaa omaisuuden laillista alkuperää.

Ja edelleen käännetyn todistustaakan puolesta voidaan esityksen perusteluiden nojalla katsoa puhuvan sen, että perustuslakivaliokunta on lausunnossa (PeVL 33/2000 vp s. 3) hyväksynyt ehdotetunkaltaisen käännetyn todistustaakan käyttämisen laajennettua hyödyn menettämistä tuomittaessa.

Käännetyn todistustaakan omaksumista vastaa voidaan sitä vastoin esittää useitakin perusteita. Ensiksi on huomattava, että todistustaakan kääntäminen ei ole mitenkään ainut keino, jolla mahdollisiin näyttövaikeuksiin voidaan reagoida, vaan yhtä lailla näyttövaikeudet on otettavissa huomioon näyttökynnystä laskemalla. Näin on toimittu sekä oikeuskäytännössä (esim. KKO 1998:4) että lainsäädännössä, josta esimerkkinä voidaan käyttää nyt voimassa olevaa muotoilua muutettavaksi esitetystä lainkohdasta. Nykyään laajennettua hyödyn menettämistä koskevassa asiassa syyttäjällä on todistustaakka konfiskoitavaksi vaaditun omaisuuden rikol-

lisesta alkuperästä, mutta syyttäjän näyttövelvollisuus on laskettu ”syytä olettaa” –tasolle (voimassa oleva RL 10:3).

Toiseksi esityksen nykytilaa koskevassa arviossa (s. 24) ei erityisesti ole kiinnitetty huomiota siihen, että todistustaakkaa koskevasta sääntelystä (eli nykyään sovelletusta syyttäjän todistustaakasta) aiheutuisi pulmia laajennuttua hyödyn menettämistä koskevissa asioissa. Tältä osin hallituksen esityksen kirjaus kuuluu seuraavasti:

> Jossain määrin on kuitenkin kiinnitetty huomiota siihen, että rikoshyötyä ja laajennettua hyötyä tulisi voida tuomita valtiolle menetetyksi nykyistä laajemmin. Tältä osin kysymys ei liity yksin lainsäädäntöön, vaan myös soveltamiskäytännöillä ja hyödyn menettämisen edellytysten tutkimisessa omaksuttuihin käytäntöihin.

Edelleen nykytilan mahdollisia ongelmia voidaan arvioida myös Helsingin hovioikeuden tässä asiassa oikeusministeriölle antaman lausunnon perusteella. Siinä todetaan muun muassa seuraavasti:[1]

> ”Esityksestä ei ilmene, että laajennetun rikoshyödyn menettämistä koskevaa oikeuskäytäntöä olisi tarkasteltu lainmuutoksen tarpeellisuutta arvioitaessa. Oikeuskäytännössä näyttökynnys omaisuuden alkuperän suhteen on ollut matalammalla kuin näyttökynnys rikosasiassa muilta osin. Korkeimman oikeuden ratkaisuissa yksi laajennettuun hyödyn menettämiseen johtanut peruste on ollut se, ettei vastaaja ollut esittänyt mitään selvitystään tuloistaan tai esitetty selvitys ei ollut uskottava (KKO:2006:9, KKO:2006:51, KKO:2012:60). Vastaavasti käytäntö Helsingin hovioikeuspiirissä (HHO 21,8,2014 nro 133196; 25.2.2015 nro 108555 (R 13/2676); 8.5.2014 nro 119395 (R 13/196); 18.10.2013 nro 2770 (R 13/342); 1.10.2014 nro 141113; 29.1.2015 nro 103913 (R 13/3218); 7.3.2014 nro 530 (R 13/1445)) osoittaa, että esittämällä uskottavaa selvitystä omaisuuden alkuperästä vastaaja on voinut välttyä laajennetusta hyödyn menettämisestä. Nämä havainnot oikeuskäytännöstä viittaavat siihen, että todistustaakan kääntämisellä saatava muutos nykykäytäntöön ei olisi kovin suuri.”

Vastaavasti oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että jo nyt käytössä oleva kevennetty todistustaakka johtaa käytännössä samoihin lopputuloksiin kuin mihin käännettyä todistustaakkaa käyttämällä päästäisiin.[2]

Näytön arviointiin sen enempää menemättä lieneekin mahdollista katsoa, että pelkästään täyttäessään väittämistaakkansa syyttäjä saattaa tosiasiasiallisesti asettaa konfiskaatiovaatimuksen kohteena olevan omaisuuden siinä mielessä epäilyttävään valoon, että voimassa olevassa RL 10:3:ssä syyttäjälle säädetty näyttövaatimus ”syytä olettaa” –kynnys ylittyy.

> Väittämistaakan osalta esityksessä todetaan (s. 45) muun muassa, että väittämistaakan täyttämiseksi syyttäjä voi esimerkiksi vedota siihen, että vastaajalla on omaisuutta tai hän kuluttanut varoja siinä määrin paljon, että omaisuus tai kulu-

---

[1] Ks. Rikoslain menettämisseuraamuksia koskevien yleissäännösten tarkistaminen Lausuntokooste. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 43/2015 s. 42.

[2] Ks. Viljanen, Pekka: Konfiskaatio rikosoikeudellisena seuraamuksena. Helsinki 2007, s. 199.

> tetut varat ovat ilmeisessä epäsuhteessa siihen, mitä hän on laillisesti saanut tai saa ansiotuloja tai muita tuloja, eikä epäsuhtaa voida selittää myöskään muulla laillisella saannolla kuten perinnöllä. Oikeuskirjallisuudessa on tältä osin puolestaan katsottu, että lähtökohtaisesti jo epäilyttävä omaisuus ja ansaintahistorian vaatimattomuus riittänevät usein ylittämään tarvittavan syytä olettaa –kynnyksen.[3]

Kolmanneksi on huomattava, että kuten esityksen sivulta 15 ilmenee, nyt voimaan saatettava direktiivi ei edellytä käännetyn todistustaakan omaksumista.

Neljänneksi esityksessä todetaan (s. 15-16), että ehdotettu ratkaisu saattaa jossain määrin heikentää Suomessa annetun, laajennettua hyötyä koskevan konfiskaatiotuomion täytäntöönpanomahdollisuuksia sellaisessa jäsenvaltiossa, jonka lainsäädäntö ei salli käännettyä todistustaakkaa vastaavassa tilanteessa. Ehdotettu käännetty todistustaakka saattaisi siis esityksenkin mukaan hankaloittaa Suomen kansainvälistä yhteistyötä.

Viidenneksi ehdotettua käännettyä todistustaakkaa voidaan vähintäänkin teorian tasolla vastustaa myös syyttömyysolettaman ja itsekriminointisuojan perusteella. Näin on siitä huolimatta, että esityksessä ei ehdotetakaan käännetyn todistustaakan omaksumista rangaistuksia tuomittaessa. On nimittäin ajateltavissa, että mikäli konfiskaatioasian vastaaja ei pystyisi täyttämään ehdotettua todistustaakkaansa, tällä seikalla voi olla jonkinlainen todistusvaikutus myös sen syyteasian käsittelyyn, jonka yhteydessä laajennettu hyödyn menettämisseuraamusvaatimus on esitetty.

Vastaavasti voi käydä niinkin, että laajennettua hyödyn menettämistä koskevan oikeudenkäynnin jälkeen konfiskaatiovastaajaa syytetään muusta kuin konfiskaatioprosessin syytteessä tarkoitetusta rikoksesta. Tällöin aiemmalla laajennettua hyödyn menettämistä koskevalla tuomiolla saattaa olla todistusvaikutusta myöhemmän syytteen käsittelyssä, mikäli myöhemmässä syytteessä esitetään rangaistusvaatimus rikoksesta, jolla väitetään hankitun ensiprosessissa laajennettuna hyötynä konfiskoitua omaisuutta.[4] Ja mahdollista lienee sekin, että epäonnistuminen käännetyn todistustaakan täyttämisessä voi osaltaan johtaa esitutkinnan aloittamiseen konfiskaatiovastaajaa vastaan rikoksesta, jolla epäillään hankitun laajennettuna hyötynä konfiskoitua omaisuutta.

Kaikissa yllä kuvatuissa esimerkeissä on siis kysymys siitä, että epäonnistuminen ehdotetun käännetyn todistustaakan täyttämisessä saattaa vaikuttaa myös varsinaisten syyteasioiden käsittelyyn tai esitutkintakynnyksen ylittymiseen. Ja jos näin käy, ehdotetulla sääntelyllä loukataan myös syyttömyysolettamaa ja itsekriminointisuojaa koskevia oikeusohjeita.

Ehdotetun käännetyn todistustaakan suhteen onkin syytä kysyä, että eikö nykyisin voimassa oleva sääntely, jonka mukaan syyttäjällä on alennettu näyttövelvollisuus omaisuuden rikollisesta alkuperästä, ole riittävää. Tällaiseen ratkaisuun lakivaliokuntakin aiemmin päätyi vastaavaa asiaa käsitellessään (LaVM 14/2001 vp s. 4).

---

[3] Ks. Rautio, Jaakko: Hyötykonfiskaatiokanne. Vantaa 2006, s. 177.

[4] Todisteena vedottaisiin tällöin siis siihen, että vastaaja ei ensiprosessissa pystynyt näyttämään, että myöhemmässä syytteessä tarkoitettu omaisuus oli saatu laillisin keinoin.

3. Yhteenveto

1. Esityksessä ehdotettua käännettyä todistustaakkaa tarkoittavaa sääntelyä ei ole syytä omaksua Suomen lainsäädäntöön.

Turussa 1.3.2016

Mikko Vuorenpää
Rikosprosessioikeuden professori
Lapin yliopisto